

2.4. Китайсько-індійські взаємини на початку XXI ст.: тенденції розвитку

Китайсько-індійські відносини є важливою складовою життя азійського регіону як такого. Їх значення обумовлене зростаючим впливом Китаю та Індії на сучасні міжнародні відносини. Взаємини між КНР та Індією як країнами зі зростаючою динамікою взаємодії впливають на ситуацію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та на глобальному рівні в цілому.

Очевидно, що глибинні зміни у світі, трансформаційні процеси у внутрішньополітичному та внутрішньоекономічному житті обох країн спонукали Китай та Індію до пошуку шляхів розвитку відносин, до вирішення накопичених двосторонніх проблем. Підвалини до нормалізації відносин між ними були закладені після руйнування біполярної системи міжнародних відносин. Чимало зусиль було докладено лідерами держав для покращення взаємин двох азійських гігантів протягом останнього десятиліття XX ст. — періоду росту «висхідних економік» азійських країн, укріплення ролі на міжнародній арені Китаю та Індії.

Нині на початку XXI ст. обидві держави об'єднують завдання стратегічного характеру. По-перше, це довгострокові економічні інтереси, які виникли внаслідок розвитку взаємної торгівлі та реалізації спільних проектів у фінансово-економічній сфері. По-друге, це необхідність координації спільних дій у зовнішньополітичній діяльності як засіб протидії впливу провідних світових акторів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Якщо говорити про ключові моменти взаємин Китайської Народної Республіки та Республіки Індія на початку XXI ст., які можна назвати такими, що виходять за межі звичайних двосторонніх відносин, варто відзначити офіційний візит 9–12 квітня 2005 р. у Делі прем'єра Держради КНР Вень Цзябао. Результатом перемовин стала заява китайської та індійської сторін про встановлення між країнами «стратегічного партнерства» та наголос на тому, що китайсько-індійські відносини вступили у нову стадію — стадію всебічного розвитку. За

результатами зустрічі була затверджена п'ятирічна програма торговельно-економічного співробітництва.

Одним зі значимих кроків щодо розвитку спільних взаємин можна назвати офіційний візит прем'єр-міністра Індії Манмохана Сінгха до Китаю 13–15 січня 2008 р. Важливість його пов'язана зі спільним розумінням сторін вигід економічної взаємодії. За результатами переговорів було підписано 11 документів із розвитку співробітництва у сфері житлового будівництва, управління земельними ресурсами, розвитку залізничного транспорту, медицини, культури тощо. Одним з основних документів зустрічі стала декларація під назвою «Спільне бачення XXI століття КНР та Республіки Індія», у якій сторони підкреслили слідування курсом стратегічного партнерства між двома країнами [9].

Своєрідним викликом для взаємин двох країн початку XXI століття стала глобальна ініціатива, започаткована КНР, «Один пояс, один шлях».

У вересні 2013 р. Голова КНР Сі Цзіньпін під час відвідування країн Центральної та Південно-Східної Азії висунув ініціативу спільного будівництва «Економічного поясу Шовкового шляху» та «Морського Шовкового шляху XXI-го століття» (яка надалі отримала назву «Один пояс, один шлях»). Нині концепція являє собою один з основних напрямків зовнішньоекономічного та зовнішньополітичного курсу КНР [27].

Метою спільного будівництва стало сприяння розвитку нових форм взаємовідносин між країнами Азії, Європи та Африки, побудова масштабної багаторівневої регіональної взаємодії через ефективний розподіл ресурсів та взаємовигідне співробітництво. Концепція «Економічного поясу Шовкового шляху», як відомо, розрахована на декілька десятиліть та її реалізація поки не набула системності, вона, скоріше, слугує вектором просування Китаю до нової глобальної ролі. Конкретизація її положень була визначена в документі «Прекрасні перспективи та практичні дії із спільного будівництва Економічного поясу Шовкового шляху та Морського Шовкового шляху XXI століття», який у березні 2015 р. було підготовлено за дорученням Держради КНР Державним комітетом у справах розвитку та реформ, Міністерством закордонних справ та Міністерством торгівлі Китаю. Оскільки документ покликаний сприяти реалізації концепції «Один пояс, один

шлях», в ньому визначені завдання інфраструктурного будівництва, інвестицій, використання природних ресурсів, гуманітарної взаємодії, захисту навколишнього середовища.

Сучасні взаємини двох країн будуються на досягненнях попереднього співробітництва. Зокрема, торговельно-економічне співробітництво стало одним із головних чинників нормалізації двосторонніх відносин між Китаєм та Індією. Воно відображає тенденцію до зближення провідних азійських держав. В основі розвитку торговельно-економічних відносин знаходиться прагматичний інтерес країн, пов'язаний з їх участю на теренах міжнародних організацій як представників безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону, а також із продовженням підтримання тенденцій збільшення ваги економік азійських країн у світі.

За Китаєм традиційно закріпилась роль однієї з провідних економік світу. Що ж стосується Індії, то існує точка зору, зокрема відображена у дослідженні, підготовленому у 2001 р., яка стверджує, що, підтримуючи ріст економіки на рівні не нижче 7%, Індія зможе продемонструвати «економічні показники, які перетворять її у велику державу..., спонукають світ дивитися на неї як на стратегічно важливого гравця континентального масштабу» [24]. Країна використовує можливість для підтримання своїх позицій у торговельно-економічних відносинах.

Відтак із вересня 2011 р. був започаткований так званий стратегічний економічний китайсько-індійський діалог, в межах якого було створено п'ять робочих груп. Форум став своєрідним каталізатором, що вплинув на активізацію китайсько-індійських економічних взаємин. Результатом налагодження торговельно-економічних відносин стало формування ринку продукції, який представляє інтерес для обох країн. Так, нині Китай здебільшого постачає до Індії продукцію машинобудування, сталеливарної промисловості, електротехніку, телекомунікаційне обладнання, комп'ютери. Індія зі свого боку експортує до Китаю мінеральні руди, бавовну, метали та дорогоцінне каміння.

КНР не зупиняється у своїх спробах активізувати співробітництво з Індією. Зростаючий потенціал та впливові позиції країни в регіоні дозволяють їй започатковувати амбіційні проекти. Протягом остан-

ніх 5–7 років Китай ініціює програми модернізації залізничної системи Індії, будівництва промислових зон у штатах Гуджарат та Махараштра. Китай гарантує Індії отримання вигідних умов для експорту сільськогосподарської та фармацевтичної продукції. Водночас Індія демонструє прагнення до компромісу у взаємодії, оскільки традиційно вважається такою державою для КНР, де стримуючі тенденції співробітництва перевищують потенціал отриманих вигід. Попри бюрократичні неузгодженості та затримки проектів, у країні, приміром, понад 10 китайських компаній мають або будують свої заводи, 100 компаній мають свої представництва [14]. Відома китайська компанія «Huawei», яка є найбільшим виробником телекомунікаційного обладнання у світі, нині має свої кампуси в Бангалорі.

Протягом останнього десятиліття сторони активно просунулись на шляху створення багатостороннього механізму міждержавного співробітництва, в межах якого, за оцінками експертів, на початок 2014 р. діяло 36 спеціалізованих двосторонніх переговорних майданчиків із різних проблем співробітництва [18].

Під час візиту Сі Цзіньпіна до Індії у вересні 2014 р. було підписано 3 меморандуми про взаєморозуміння та 12 угод у сфері торгівлі та інвестицій, у сфері розвитку інфраструктури, інформаційно-комунікативної та високотехнологічної галузей, культурної взаємодії [6].

У тому числі Індія та Китай підписали договір на суму понад 3 млрд дол. на аренду повітряного транспорту. Китай підтвердив свої наміри інвестувати у будівництво залізничних колій та автострад у країні. Результатом позитивних змін є те, що нині Китай — найбільший торговельний партнер Індії у Південній Азії.

Водночас протягом останніх 2–3 років не змінилась структура експорту, імпорту між двома країнами. Так, як і раніше, найбільшу частину експорту з Індії до Китаю складають корисні копалини та бавовна, тобто сировина, а з Китаю до Індії — обладнання та машини, електроніка.

Ця особливість співробітництва є однією з причин того, що торговельні відносини Індії та Китаю так і не стали рівноцінними. Якщо Китай, всупереч існуючим тенденціям його стримування провідними гравцями міжнародних відносин, продовжує поступ, то Індія, як стверджує аналітик Ешлі Тілліс, «упустила занадто багато можливо-

стей для того, щоб побудувати ефективні ринки, які б підштовхнули б розвиток інновацій та прискорили б довготривале трендове зростання» [10]. Відповідні тенденції в розвитку індійської держави впливають на те, що вона хоча й проводить відкриту інвестиційну політику, проте в ній зберігаються численні обмеження для китайських інвесторів у галузях, які є для країни сферою національних інтересів.

Вихід на нову стадію ринкових реформ у КНР призвів до уповільнення темпів економічного зростання. Із 2015 р. практично всі економічні показники в країні знижувались. За офіційними даними, темпи приросту ВВП Китаю в 2015 р. склали 6,9% проти 7,4 % в 2014 р. [19]. З уповільненням економічного зростання зменшилися обсяги зовнішньої торгівлі. А сплеск нестабільності на глобальному фінансовому ринку на початку 2016 р., позначений зокрема й падінням китайських акцій, показав, що уповільнення економічного китайського зростання помітно впливає на економічну ситуацію у країнах, які є торговельними партнерами Китаю [23]. Водночас дана ситуація в економіці КНР не позначилась на Індії. У цей період у країні спостерігається зростання ВВП. Так, за дослідженням World Economic Forum у першому кварталі 2016 р. ВВП країни зріс на 7,9 %, що дозволило їй випередити Китай, ВВП якого за аналогічний період зріс на 6,7 % [3]. Проте наведені цифри обумовлені абсолютно різними процесами, що стоять за ними в кожній із країн. Так, аналітики стверджують, що в Індії відповідні дані є свідченням розвитку сільськогосподарського сектору, а не ринкових реформ як таких. За думкою головного експерта по Індії JPMorgan Саджида Чиноя, падіння цін на нафту також стало одним із головних каталізаторів швидкого розвитку третьої економіки Азії. За його розрахунками, економія на нафті принесла індійському ВВП два роки потому цілий відсоток зростання [5].

Характерними для розуміння процесів, що відбуваються в Китаї та Індії та впливають на формування взаємин між ними, є традиційно існуючі в кожній із країн п'ятирічні плани та способи їх реалізації.

Так, у березні 2016 р. у КНР був схвалений новий п'ятирічний план економічного розвитку, який продовжує економічну лінію Пекіна останнього десятиліття з акцентуванням завдань забезпечення стійкого економічного розвитку, інноваційного зростання та модернізації економіки.

Основні проблеми, пов'язані з підтриманням стійкого розвитку економіки КНР, фокусуються навколо напрацювань попереднього п'ятирічного періоду, а саме: подолання збільшення різниці у доходах населення; пошуку виходу з так званої «пастки середніх доходів»; переходу від політики дешевого експорту до політики внутрішнього споживання, за рахунок, перш за все, розвитку сектору послуг [7]. Китай вступає у новий етап економічного розвитку, одним із головних завдань якого є збалансований перерозподіл капіталу від розвинутих регіонів країни до менш розвинутих, внаслідок чого ускладнюються зв'язки між підприємствами. У країні відбувається активна фаза лібералізації фондового та валютного ринків.

В Індійській Республіці останній п'ятирічний план був прийнятий парламентом в 2012 р. Його реалізація закінчується в 2017 р. Майже 5 років відділяє прийняті програми розвитку Китаю та Індії. Прийняття п'ятирічного плану Індії збіглося з початком стагнаційних процесів у світовій економіці. У цей період у країну зменшився приплив іноземних інвестицій, що поряд з існуючими тенденціями у світі було також пов'язано із внутрішніми проблемами країни, а саме зі слабкими економічними реформами, з відставанням розвитку інфраструктури, особливо у сфері енергозбереження, з бюрократичною недовірою до іноземних інвестицій.

Характерно, що основним завданням п'ятирічки було визначено, так само, як і у Китаї, досягнення швидкого, стійкого та всебічного розвитку. Так само, як і у попередньому п'ятирічному плані, було продовжено лінію на досягнення результатів стійкого розвитку. Але на відміну від КНР, де актуально постали питання інноваційного зростання та модернізації економіки, Індія опинилася перед необхідністю вирішення проблем, характерних для більшості економік країн третього світу. Експерти констатують: «Індія накопичує сили повільно — перш за все через внутрішньодержавні прорахунки, які, у свою чергу, викликані очевидно низькою ефективністю держави» [10].

Після приходу до влади в 2014 р. нового прем'єр-міністра Нарендри Моді керівництво країни виділило пріоритетні завдання щодо реалізації політики стійкого розвитку. Зокрема, визначено було завдання «подолання нерівноваги» між державою та бізнесом на користь ос-

таннього для розвитку економіки країни. У бюджеті країни на 2016 р. були закладені завдання щодо зменшення ваги централізованої влади у сфері фінансово-економічної політики, наголошувалось на необхідності передачі більших прав для реалізації економічних проєктів регіонам (владам штатів), модернізації інфраструктури країни через будівництво залізничних колій, транспортних доріг тощо, зменшення дефіциту бюджету країни, підтверджувався курс на продовження політики податкової консолідації [25].

По суті тенденції розвитку, які спостерігаються за окресленими завданнями п'ятирічних планів, є свідченням того, що країни рухаються у фарватері власних обумовленостей економічного розвитку, їх потенціали говорять на користь того, що як Китай, так і Індія є більшою мірою самодостатніми, ніж взаємозалежними у реалізації пріоритетів економічної побудови, що, своєю чергою, суттєво позначається на засобах і методах формування їх політичних та економічних взаємин.

Розглядаючи процес формування тенденцій китайсько-індійських взаємин на початку XXI ст., варто відзначити, що двосторонні відносини країн перейшли у стадію зрілого та стабільного розвитку. Свідченням цього є численні двосторонні та багатосторонні проєкти за участю Китаю та Індії, проте й вони у своїй реалізації не позбавлені протиріч, характерних для взаємин двох країн.

Стратегія «Новий Шовковий шлях», ініційована КНР, яка також нині розглядається аналітиками здебільшого крізь призму проєкту «Один пояс, один шлях», є масштабною програмою розвитку азійського регіону як такого. Вона орієнтована на розвиток економічних зон Азійсько-Тихоокеанського регіону, а також на їх зв'язок з економічними зонами Європи. З огляду на це, КНР прагматично підтримує країни Південної Азії, які історично пов'язані з Шовковим шляхом, зокрема й Індію, у налагодженні економічної взаємодії.

Стратегія «Нового Шовкового шляху» акцентується на використанні потенціалу співробітництва між країнами, перш за все, провідними гравцями азійського регіону, зокрема такими, як Китай, Індія, економічно успішними країнами АСЕАН. В умовах конфронтації між Заходом і Сходом, тенденціями глобальної фінансової кризи регіональне економічне співробітництво є своєрідним випробувальним

камінням для посилення позицій Китаю та Індії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Очевидно, що політичні успіхи участі у проєкті є найважливішими для країн, проте значимими є й економічні результати співробітництва.

Як відомо, в межах проєкту планується побудувати євроазійську континентальну транспортну мережу, яка поєднає країни Північно-Східної, Східної, Центральної, Західної та Південної Азії. Країни-учасники проєкту неодноразово підкреслювали, «що більший доступ на ринки одна одній є бажаним для того, щоб досягти якомога життєздатного торговельного співробітництва» [22]. На підтвердження цього висувались різні ініціативи.

Так, у грудні 2013 р. відбулось перше засідання чотирьохсторонньої спільної робочої групи у складі країн-учасниць: Бангладеш, Китаю, Індії, М'янми, на якому вони обговорювали основні напрямки та механізми співробітництва зі створення економічного коридору ВСІМ (Bangladesh China India Myanmar) [11]. Сторони оголосили готовність рухатися в напрямку реалізації проєкту. Натомість нині просування проєкту відбувається досить повільно. Успіхи на шляху його реалізації супроводжуються суперечками, головним чином, з приводу неузгодженості позицій сторін. Як відзначають аналітики: «Прогрес нині залежить від того, чи дотримуються сторони часових меж для реалізації проєкту, чи прийняті [зобов'язання щодо конкретних завдань] відповідними урядами, чи узгоджені механізми для здійснення [спільних] рекомендацій». Зрештою, ініціативи Китаю в цьому проєкті здебільшого спираються на пошук активної позиції Індії щодо реалізації континентального економічного коридору [22]. Водночас представники КНР наголошували на необхідності створення Міжурядового механізму співробітництва для успіху ВСІМ. Значимість проєкту є очевидною для КНР, оскільки завдяки його реалізації відбувається поступове створення єдиного економічного коридору Шовкового шляху, водночас — не переконливою для Індії, яка з осторогою сприймає ініціативи Китаю щодо такого масштабу дії в регіональному форматі.

Китай виступає з численними пропозиціями до Індії, багато з яких мають, з погляду китайської сторони, конструктивний характер щодо отримання взаємних економічних вигід. Так, КНР підкреслює значи-

мість побудови трансгімалайського коридору між Тибетом, Непалом та Індією. У межах проекту «Один пояс, один шлях» Китай ініціює розбудову економічного китайсько-пакистанського коридору. Індія ж висуває претензії до китайської сторони у реалізації даного проекту, обґрунтовуючи їх різними причинами. Так, на думку індійської сторони, коридор проходитиме по її території. Ще більшу напругу у взаєминах викликали інші інфраструктурні проекти, представлені Китаєм, які, з погляду Індії, є борговими для невеликих та економічно вразливих регіональних країн-учасниць проектів.

Характерно, що під час оголошення успішних проектів та таких, що почали реалізовуватися, на першому міжнародному економічному форумі «Один пояс, один шлях», що відбувся 15 травня 2017 р. у Пекіні, не було представлено Індії як провідної держави будь-якого проекту.

Водночас початок взаємин Китаю та Індії в межах стратегії «Один пояс, один шлях» був достатньо переконливим. Варто згадати те, що в 2014 р. в Китаї були створені два нові фінансові інститути для реалізації програм у межах проекту: Азійський банк інфраструктурних інвестицій (АБІІ) та Фонд Шовкового шляху. Одним із перших 16 січня 2016 р. АБІІ розпочав свою роботу з капіталом 100 млрд дол. П'ятірку найбільших засновників за обсягами капіталовкладень склали Китай, Індія, Росія, Німеччина та Республіка Корея. Передбачалось, що відповідна взаємодія сприятиме більшій політичній координації, лібералізації торгівлі, укріпленню взаєморозуміння країн. Натомість на фоні успіхів на шляху просування проекту, зокрема таких, як збільшення обсягів торгівлі Китаю з країнами «вздовж шляху» з 2014 по 2016 рр. до 50 млрд дол., побудова в понад 20 країнах 56 зон економічного співробітництва, ініціатива внесення до Фонду Шовкового шляху 100 млн юанів, внесок Індії щодо участі у проекті виглядає малопомітним.

Важливою тенденцією у відносинах двох держав є те, що для уникнення загострення протиріч та суперечок економічного та політичного характеру, вони започатковують спільні проекти, які мають слугувати взаємним вигодам від співробітництва. Одними з таких прикладів є співробітництво у розвиткові родовища нафти Яхаваран в Ірані, спільна участь країн у проекті нафто- та газогону, який об'єднує південно-західну частину Китаю з портом Сітуе у М'янмі та ін.

Важливим чинником, що впливає на розвиток взаємин країн, є те, що до нинішнього часу Індія та Китай не розв'язали свої давні прикордонні конфлікти. Не дивлячись на численні переговори з цього питання, сторони не можуть досягти компромісу щодо західних та східних зон кордону, які з кінця 1950-х рр. стали об'єктом китайсько-індійських прикордонних конфліктів. Нині Пекін так само, як і раніше, висуває претензії на 3,5 тис. кв. км території індійського штату Аруначал-Прадеш. Нью-Делі, зі свого боку, вважає, що КНР висуває безпідставні вимоги щодо території гірської північної зони Кашміру.

Попри виникаючі час від часу суперечки на неузгоджених територіях кордонів, країни поступово протягом 2000-х рр. рухались у напрямку зменшення ваги «емоційного сплеску» щодо існуючої проблеми і всіляко демонстрували добрі наміри по відношенню одна до одної, використовуючи існуючі дипломатичні механізми.

Одним із значимих кроків на шляху досягнення миру на прикордонних територіях можна вважати 15-ту зустріч спеціальних представників Китаю та Індії з прикордонних питань, що відбулася в Нью-Делі з 16 по 17 січня 2012 р. Її досягненням стало підписання «Міжурядової угоди Китайської Народної Республіки та Республіки Індія про створення консультативно-координаційного механізму у справах китайсько-індійських прикордонних територій». Створення консультативно-координаційного механізму у справах китайсько-індійських прикордонних територій стало важливим конструктивним кроком для розв'язання прикордонних питань. Підписанням угоди сторони закріпили досягнення попередніх зустрічей офіційних представників країн щодо дотримання миру на прикордонних територіях, взявши на себе зобов'язання вирішувати виникаючі прикордонні неузгодженості за допомогою новоствореного механізму.

Зрештою, у жовтні 2013 р. Вень Цзябао під час зустрічі в Індійській раді з міжнародних питань відзначив: «У світі є достатньо простору для спільного розвитку Китаю та Індії». У подібний спосіб він підтвердив наміри щодо мирного способу взаємодії у розв'язанні можливих територіальних конфліктів.

У цей період було зроблено ще один значимий крок у справі врегулювання прикордонних спорів — це підписання 23 жовтня 2013 р.

«Міжурядової угоди Китайської Народної Республіки та Республіки Індія про співробітництво щодо охорони кордонів» [12]. У документі були визначені вимоги та норми врегулювання сторонами будь-яких інцидентів у зоні спірних територій Гімалаїв у майбутньому.

Укріплення прикордонного співробітництва відбувається постійно через такі традиційно усталені заходи, як спільні навчання. Так, 6 лютого 2016 р. прикордонні війська Китаю та Індії провели спільні навчання «Співробітництво — 2016», метою яких стало відпрацювання дій прикордонних служб у випадку виникнення природних катастроф. Із 2014 р. Китай та Індія мають постійну взаємодію у питаннях безпеки та боротьби з тероризмом. Проводяться спільні антитерористичні навчання. У 2016 р. відбулись шості спільні антитерористичні навчання Китаю та Індії «Рука в руці — 2016», які постійно проводяться, починаючи з 2010 р.

Водночас протягом останніх 2–3 років ситуація на прикордонних територіях набуває небезпечного характеру. Чергове загострення її розпочалось із початком 2017 р. Небезпечне скупчення китайських військових вздовж кордонів викликане діями індійської сторони, які сама Індія пояснює такими, що не мають агресивного характеру (дозвіл індійських влад відвідати прикордонні райони Далай-Ламі та послу США в Індії (квітень 2017 р.)), має на меті, як вважають деякі аналітики, приховану реакцію Китаю на небажання Індії підтримати економічну ініціативу «Один пояс, один шлях» [8]. Крім того, КНР вважає, що Індія намагається втягнути у конфлікт Бутан, тобто третю сторону. Прецеденти цього спостерігались під час виникнення прикордонних конфліктів у 2013–2014 рр. Китай вбачає в цьому спробі Індії маніпулювати іншими державами в регіоні на користь власним інтересам.

Водночас у Індії викликає занепокоєння вдосконалення китайської транспортної інфраструктури вздовж кордону. Оскільки за умов виникнення воєнних дій, від Індії можуть бути одноразово відрізані всі її північно-східні штати. Зрештою, Індія вважає, що Китай подібними діями поступово витісняє її із зони стратегічних інтересів у Південній Азії. Попри скопичення військових на кордонах держав, експерти вважають малоімовірним, що Індія та Китай розпочнуть військові дії

вздовж кордону. Вважається, що в такий спосіб протистояння країни «приглядаються», намагаючись віднайти важелі впливу одна на одну. Більш реалістичним є підхід, за якого вважається, що країни сядуть за стіл переговорів, щоб розпочати новий крок у налагодженні взаємин. У зв'язку з цим переконливим є погляд колишнього посла КНР в Індії Чен Жуйшена, який відзначав: «...кінцеве рішення питання китайсько-індійського кордону вимагало часу, а забезпечення миру в районах вздовж лінії фактичного контролю на кордоні двох держав не дозволяло чекати, відтоді керівники двох держав, виявивши надзвичайний розум та практичну винахідливість, вирішили застосувати «новий курс двох кроків». Перший крок — через підписання відповідної угоди щодо підтримки миру у прикордонних територіях; другий крок — коли з'являться умови, кінцево розв'язати прикордонне питання» [4].

Нині суперництво двох азійських гігантів поширюється на регіональному рівні, але у перспективі ця боротьба може перейти на світовий рівень. Найчастіше Китай та Індія уникають прямої конфронтації та публічно демонструють готовність розвивати дружні відносини, обидві країни використовують тактику «опосередкованої конфронтації» (в англійській літературі «*proximity confrontation*», тобто «конфронтації за довіреністю»).

Активізація політичних взаємин провідних країн Азії відбувається через приховане протистояння та напрацювання союзницьких відносин «із друзями ворогів». Китай робить ставку на співробітництво з країнами, що мають відносини з Індією, а Індія — на співробітництво з країнами, у яких проблемні взаємини з Китаєм. Характерно, що протистояння переноситься на так звані «віддалені майданчики».

Так, Китай останнім часом приділяє велику увагу акваторії Індійського океану та розвитку взаємин із прибережними країнами. Відома військово-морська доктрина КНР «Шлях перлини» передбачає створення баз для флоту в місцях, які є життєвоважливими для морських комунікацій, по яких енергоресурси поступатимуть до Китаю з Перської затоки. Будівництво портів у Кенії, Пакистані, Шрі-Ланці, Бангладеш та М'янмі є важливими для КНР і з геополітичної точки зору. Через них створюється своєрідний плацдарм для політичного тиску через «довіrenих агентів» — сусідніх країн [20].

Не маючи можливості розташувати відповідні військові бази навколо Китаю, Індія почала нарощувати власний військово-морський потенціал. Із 2013 р. вона наздогнала Китай за тоннажем крейсерів авіаційних носіїв, а за кількістю нових військових замовлень навіть перегнала свого суперника. Останнім часом аналітики відзначають збільшення оборонних витрат азійських країн, зокрема, Китаю та Індії. Вперше ця тенденція була визначена в 2012 р. Міжнародним інститутом стратегічних досліджень (Велика Британія). У доповіді організації за 2016 р. оборонний бюджет Індії оцінюється у 51,1 млрд дол. та займає 6 місце серед 15 найбільших оборонних бюджетів країн світу, а оборонний бюджет Китаю складає 145,0 млрд дол. і займає 2 місце після Сполучених Штатів [15].

Водночас факти свідчать про те, що Індія приймає виклики Китаю, але не в змозі їх створювати для провідного гравця сучасних міжнародних відносин, залишаючись у даному контексті здебільшого проваючою стороною у своїх політичних кроках.

Так, Індія не припиняє спроб збільшити важелі свого регіонального впливу у військово-політичному контексті. Останнім часом вона займає активну позицію в зоні Південно-Китайського моря, яка традиційно вважається сферою інтересів Китаю. Індія використовує побоювання країн Південно-Східної Азії щодо повного контролю КНР над островами Південно-Китайського моря для налагодження з ними двосторонніх взаємин. Найбільш активно країна розвиває взаємини з В'єтнамом та Філіппінами, підтримуючи позиції цих держав у відносинах із Китаєм. Відомим є факт підтримки Індією В'єтнаму у військовій сфері. В'єтам же готовий створювати для індійських компаній сприятливі умови для ведення бізнесу. Так, Президент країни Чіонг Тан Шанг на початку 2016 р. відзначив, що протягом найближчих п'яти років товарообіг Індії і В'єтнаму складатиме 10 млрд дол. [1].

Зрештою, Індія протягом останніх років укріпила свій вплив в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, зокрема, і в акваторії Південно-Китайського моря, посиливши зв'язки із Сінгапуром, В'єтнамом, Філіппінами, Австралією. У такий спосіб вона закріплює свою політичну та економічну присутність у важливих для Китаю країнах.

Індія продовжує курс на реалізацію геополітичних проектів поза участю Китаю. Одним із таких кроків є підписання угоди у травні 2016 р. між Індією, Іраном та Пакистаном про створення транспортного коридору. Угода передбачає будівництво залізної колії та шосе від порту Чабахар в Ірані у напрямку пакистансько-індійського кордону. Будування залізничної колії сприятиме створенню нових торговельних маршрутів в Афганістані та Середній Азії. Хоча поряд з інвестиціями КНР у подібний китайсько-пакистанський проект (46 млрд дол.), який реалізуватиметься всього в 100 км від Чабахара, геополітичні наслідки від участі в ньому Індії є достатньо високими, оскільки через цей проект вона отримає доступ у Середню Азію, що, своєю чергою, дозволить їй використовувати численні природні запаси Ірану для зростаючих потреб своєї економіки [17].

Крім того, Індія вперше розпочала співробітництво з Японією, яке, як передбачається, матиме наслідком пожвавлення індійської економіки та сприятиме створенню внутрішньоазійської протизваги Китаю. 11 листопада 2016 р. була підписана індійсько-японська угода про співробітництво у сфері мирного атому. 20 липня 2017 г. вона вступила в дію, надавши таким чином юридичного обґрунтування для реалізації проектів двох АЕС в Індії. Крім того, під час візиту Нарендри Моді до Токіо, ним та його японським колегою Сіндзо Абе були підписані угоди про співробітництво у сфері мирної ядерної продукції (постачання в Індію палива, обладнання, технологій для виробництва ядерної енергії), також обговорювалось будівництво швидкісної залізничної магістралі (Мумбаї — Ахмедабад), будівництво якої планується розпочати з 2018 р.

Китай та Індія нині також виступають у ролі супротивників на африканському континенті. Швидке економічне зростання двох країн стрімко перетворює їх у найбільших споживачів енергетичних та мінеральних ресурсів. Африка як джерело цих ресурсів має для азійських гігантів очевидні перспективи.

Співробітництво КНР із країнами Африки почало розвиватися особливо швидко після створення у 2000 р. Форуму китайсько-африканського співробітництва (ФОСАС). До того ж у КНР є суттєві переваги перед Індією в Африці. По-перше, країна має величезний запас

золотовалютних резервів, що дозволяє їй без огляду на Індію реалізувати свої плани. По-друге, як відзначають аналітики, китайська сторона не очікує від своїх інвестицій надприбутків, не зосереджена виключно на видобутку корисних копалин, що сприяє розвитку інфраструктури африканських країн. По-третє, кредити африканським країнам видаються на пільгових умовах та забезпечуються державою.

Показово, що обсяги торгівлі Китаю з країнами Африки вирости в 2010 р. до 100 млрд дол., і Китай вийшов на перше місце серед зовнішньоекономічних партнерів континенту, випередивши Сполучені Штати та Євросоюз [21].

Індія в 2008 р. започаткувала роботу головного майданчика для індійсько-африканського діалогу — це Індійсько-африканський форум (IAF), офіційно створений на першому саміті країн Африки та Індії в Делі. Завдяки його діяльності було пришвидшене торговельно-економічне співробітництво. В Індії так само, як і в Китаю, також є об'єктивні причини для того, щоб мати успішне співробітництво з африканськими країнами, але вони мають абсолютно різний характер. Серед передумов для формування успішного економічного співробітництва фахівці відзначають географічну близькість, спільне колоніальне минуле, велику індійську діаспору, давні торговельно-економічні зв'язки. Проте країна не поспішає мобілізувати свої потенціали для реалізації амбітних цілей на африканському континенті.

Приміром, з 2003 по 2010 рр. Індія вклала у 130 проектів в Африці 25 млрд дол. [26]. Натомість Китай на саміті Китай — Африка, що відбувся в листопаді 2015 р., обіцяв інвестувати в найближчі роки в африканські країни понад 60 млрд дол. [7]. Очевидно, що дані цифри не є сумірними. Хоча взаємний товарообіг між Індією та африканськими країнами виріс за останнє десятиліття в десятки разів (з 1 млрд дол. в 2001 р. до майже 50 млрд дол. в 2010 р.), проте ці показники майже вдвічі поступаються показникам Китаю [13]. Та хоча аналітики відзначають, що відставання Індії від Китаю на африканському континенті буде зберігатися протягом найближчих 10 років, важлива конкурентна перевага країни у середньостроковій перспективі полягає в тому, що індійські інвестиції спрямовуються у наукоємні, високотехнологічні галузі.

Згідно з нещодавнім аналітичним дослідженням, Індія із 7% світового валового продукту (СВП) у 2050 р. буде відставати від Китаю із 20% СВП, а також від Сполучених Штатів та Євросоюзу, але випередить Японію, Росію та Бразилію [13]. Відтак аналітики передбачають уповільнений поступ Індії у майбутньому та не послаблення її позицій із Китаєм.

У взаєминах із Китаєм Індія виступає не просто «державою-противагою», вона ототожнює поступ на відмінних від Китаю позиціях. Конструктивна, вичікувально-активна, лідируюча позиція КНР у взаєминах з Індією стикається з уповільнено-стриманою, доброзичливою, інколи відверто ворожою, а також розтягнутою у часі спробою «відтворити себе» у майбутньому.

Завдяки території, природним ресурсам, населенню, культурно-історичним особливостям Індія виступає відносно неуразливою для зовнішніх загроз, таких, які б змогли заставити мобілізувати всю її могутність [10], виявити потенціал дії, водночас вона не дає підстав говорити про себе як про слабку державу, тому залишається у взаєминах із КНР, скоріше, стримуючою стороною, ніж активним союзником або суперником.

Нині Китай приймає виклики, зумовлені його переходом до нової зовнішньої ролі глобального гравця в напрямку реалізації цілей «Шовкового шляху», а також більш масштабного проекту «Один пояс, один шлях»; він зосереджений на взаємовідносинах зі США (зокрема й з урахуванням чинника Тайваню), просуванні інтересів китайських інвесторів на африканські ринки, реалізації проекту зі створення зони вільної торгівлі Китай — Японія — Південна Корея, активізації дій на близькосхідному напрямку тощо.

Зовнішня політика Індії у сучасному світі здебільшого є спробою зміни врівноважуючої ролі країни у міжнародних відносинах на провідну, яка висуває перед нею амбітні цілі. Так, Субраманьям Джайшанкар сформулював їх таким чином: «В сфері міжнародної політики Індія підтримує все більш ймовірний перехід до багатопольярного світу — й, відповідно, багатопольярної Азії» [16]. Очевидно, що приймаючи виклики нової доби, Індія прагнутиме використовувати існуючі можливості для закріплення за нею ролі провідної країни не тільки на регіональному, а й на глобальному рівні.

Індія демонструє стратегічну зовнішню політику в різних регіонах. На Близькому Сході вона взаємодіє з Іраном та з Об'єднаними Арабськими Еміратами, налагоджує контакти із Саудівською Аравією. Вона прагне, щоб її сприймали як активного гравця і всіляко підтримує взаємини з країнами АСЕАН, намагаючись нейтралізувати вплив Китаю в регіоні Південної Азії. Зрештою, вона демонструє повагу до укріплення відносин зі Сполученими Штатами, а також розвиває відносини зі своїм давнім партнером — Російською Федерацією.

Очевидно, що обидві країни мають багато спільних пріоритетів щодо відстоювання національних інтересів. Кожна з них зацікавлена у мирному співіснуванні у хиткому взаємозалежному світі. Кожна прагне економічних досягнень із найменшими витратами для просування власних пріоритетів розвитку. Можна припустити, що країни єдині в розумінні того, що конфлікти, недовомовленості в регіоні між ними можуть негативно позначитися на перспективах їх подальшого розвитку. Звідси витікають подібні інтереси країн із питань регіональної та глобальної безпеки.

Китай та Індія активізують двосторонні взаємини, спрямовані як на вирішення національних проблем, так і міжнародних питань. Вони підтримують співробітництво в межах численних багатосторонніх форматів. Країни об'єднують зусилля на терені ООН, БРІКС, Великої 20, ШОС, вирішуючи проблеми регіональної та глобальної безпеки, забезпечення енергетичної та продовольчої безпеки, подолання світової фінансової кризи, зміни клімату на планеті тощо, враховуючи при цьому також і інтереси більшості країн Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Зміни, що відбуваються у зовнішній політиці Індії та Китаю, а також у розвиткові їх двосторонніх відносин, так чи інакше впливатимуть на подальший розвиток взаємин України з кожною з них. З огляду на зростаючу роль провідних держав Азії Україна має активізувати торговельні, інвестиційні, технологічні, фінансові зв'язки як із Китаєм, так і з Індією. Розуміючи значення кожної з країн як потенційного стратегічного партнера, Україна має рахуватися з тенденціями взаємозалежного та водночас гнучкого до змін світу, у якому країни зі сформованими за останні десятиліття традиціями зовнішньополітичної діяльності є поступовими у формуванні міжнародних взаємин та перспективними у контексті взаємовигідного співробітництва.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вьетнам готов создать крупным компаниям Индии все условия для ведения бизнеса. Радио «Голос Вьетнама». Государственный канал. — 2016. — 25 февраля. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://vovworld.vn/gu-RU/Вьетнам-готов-создать-крупным-компаниям-индии-все-условия-для-ведения-бизнеса-413360.vov>
2. Дейч Т. Л. Китай «завоёвывает» Африку: перспективы для России / Т. Л. Дейч // Мировые державы в Африке и интересы России : сб. ст. / отв. ред. А. А. Громыко. — М.: Ин-т Африки РАН 2010. — С. 48.
3. Индия вышла на первое место по темпам роста ВВП // Экономическая правда. — 2016. — 23 июня. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2016/06/23/596785/>
4. Кузнецов В. С. Китайско-индийский пограничный вопрос в трактовке бывшего посла КНР в Индии Чэн Жуйшэна. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.synologia.ru//a/Китайско-индийский_пограничный_вопрос_в_трактовке_бывшего_посла_КНР_в_Индии_Чэн_Жуйшэна
5. Мануков С. Новый чемпион мировой экономики Эксперт онлайн. — 2016. — 09 февраля. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://expert.ru/2016/02/9/indiya-vyirvalas-vpered/>
6. МИД КНР: визит Си Цзиньпина в Индию выведет китайско-индийские отношения на новый уровень. — [] <http://cctv.cntv.cn/2014/09/18/VIDE1411051440669410.shtml>
7. Михеев В., Луконин С. Китай: новые тренды развития на рубеже 2015–2016 гг. / В. Михеев, С. Луконин // Мировая экономика и международные отношения. — 2016. — Т. 60. — № 6. — С. 24–34, 29.
8. Плеханов И. Военные новости: Новая китайско-индийская война? / И. Плеханов // иносми.ру. — 2017. — 20 июля. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://inosmi.ru/politic/20170720/239860244.html>
9. Спільне бачення XXI століття Китайської Народної Республіки та Республіки Індія (кит. мовою). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.sina.com.cn/c/2008-01-15/003613257720s.shtml>
10. Тиллис Дж. Эшли. Индия как ведущая держава. Московский центр Карнеги. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://carnegie.ru/2016/05/05/gu-pub-63509>
11. У Куньміні відбулося перше засідання чотирьохсторонньої спільної робочої групи Бангладеш, Китаю, Індії та М'янми // Синьхуа. — 2013. — 19 грудня. (кит. мов.)

12. Border Defence Cooperation Agreement between People's Republic of China and the Republic of India (October 23, 2013). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ndtv.com/indianews/border-defence-cooperation-agreement-between-india-and-china-full-text>

13. Fouré J., Bénassy-Quéré A., Fontagné L. The Great Shift: Macroeconomic Projections for the World Economy at the 2050 Horizon. — Working Paper, Centre D'Etudes Prospectives et D'Informations Internationales, 2012. — P. 53.

14. Friend, Enemy, Rival, Investor: How can India make its economic relations with China less lopsided? // *The Economist*. — Vol. 403. — № 8791. — P. 31.

15. International Institute for Strategic Studies. Military Balance. Press Statement. 2017. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.iiss.org/en/publications/military_balance/issues/the-military_balance/issues/the-military-balance-2017-b47b/mb2017-06-asia-2-da36b/mb2017-06-asia-2-da36

16. Jaishankar S. IISS Fullerton Lecture by Dr. S. Jaishankar, Foreign Secretary in Singapore (выступление в International Institute for Strategic Studies, Сингапур, 20 июля 2015 года). — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://mea.gov.in/Speeches_Statements.htm?dtl/25493/IISS_Fullerton_Lecture_by_Foreign_by_Foreign_Secretary_in_Singapore

17. Kugelman M. Modi's play in Iran and Afghanistan// *Foreign Affairs*. — N.Y., 2016. — Vol. 95. — N. 3. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/india/2016-06-05/modis-play-iran-and-afghanistan>

18. Ministry of External Affairs, Government of India. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mea.gov.in/Portal/Foreign_Relation/China_January/2014/pdf

19. National Bureau of Statistics of China. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://en.people.cn/n3/2016/0125/c90000-9008670.html>

20. Pehrson C. J. String of Pearls: Meeting the Challenge of China's Rising Power across the Asian Littoral / Christopher J. Pehrson // *Strategic Studies Institute*. — 2006. — July. — P. 11. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub721.pdf>

21. Perry A. China's New Focus on Africa / Alex Perry // *Time Specials*: website. 2010. June 24. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2000110_2000287_2000276,00.html

22. Roshan Lyer Reviving the Comatose Bangladesh-China-India-Myanmar Corridor. India and China's tug of war over the corridor is preventing any progress. // *The Diplomat*. — 2017. — 03 May. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://thediplomat.com/2017/05/reviving-the-comatose-bangladesh-china-india-myanmar-corridor/>

23. Spillovers from China's growth slowdown and rebalancing to the ASEAN-5 economies / Dizioli A., Guajardo J., Klyuev V., Mano R., Raissi M. — Wash.: IMF, 2016. — 34 p.

24. Tellis A. J. South Asia. — Strategic Asia 2001–02: Power and Purpose, eds. Richard J. Ellings and Aaron L. Friedberg. — Seattle, WA: National Bureau of Asian Research, 2001. — P. 241.

25. Vaishnav M. Modinomics at Two. The Indian economy under the BJP // Foreign aff ir. — N.Y., 2016. — Feb. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.foreignaffirs.com/articles/india/2016-03-08/modinomics-two>

26. Vines A. India in Africa / Alex Vines // Chatham House : website. 2011. May 19. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.chathamhouse.org/media/comment/view/162831>.

27. Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road / National Development and Reform Commission (NDRC), People's Republic of China. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html.